

ברכת האילנות: הלכות ומנהגים

א. ברכת האילנות

1. היוצא בימי ניסן ורואה² אילנות מלבליים מברך ברכת האילנות.³
2. נוסח הברכה הוא: ברוך אתה ה' א-לוהינו מלך העולם שלא חיסר בעולמו דבר (נ"א: כלום),⁴ וברא בו בריות טובות ואילנות טובים (נ"א: טובות)⁵ לְהַנּוֹת⁶ (נ"א: ליהנות) בהם⁷ בני אדם.⁸

ב. האילן

1. אין לברך ברכת האילנות על ירקות או על צמחים חד שנתיים, אלא על עץ פרי.⁹
2. לכתחילה ראוי להדר לברך בשדה¹⁰ שיש בו ריבוי אילנות,¹¹ ולפחות שני אילנות מכל מין.¹² אך מ"מ ניתן לברך אף על אילן אחד.¹³
3. כשיש צורך מיוחד יכול לברך על אילנות העומדים בחצר ביתו¹⁴ או על עץ הנמצא בעציץ.¹⁵

1. נקטנו כאן את לשון הרמב"ם והשולחן ערוך, ראה מקורותיהם בהערה הבאה, שכתבו 'היוצא' בלשון זכר, אך יש שחייבו אף נשים בברכה זו, ראה: שו"ת הר צבי, או"ח ח"א סי' קיח; שו"ת ציץ אליעזר, ח"ב סי' כ אות ו. אולם, יש שכתבו שאין לנשים חובת הידור להשתדל להתחייב בברכה, אלא אם ראתה אילנות מלבליים יש לה לברך, ראה: תשובות והנהגות, ח"א סי' קצא; שו"ת באר שרים, ח"ה סי' ל-לא. ראו גם בתשובתי 'חוב נשים בברכת האילנות', אמונת עתיך 147 עמ' 17 (מופיע גם בקישור - <https://www.toraland.org.il/135679>).
- בעניין לשון 'היוצא' האמור בבבלי, יש שלמדו מכך שיש לצאת לשדות חוץ לעיר, ראה: שו"ת לב חיים, ח"ב סי' מד. אולם יש שלמדו שלשון זו אינה בדווקא, ראה: מעשה רוקח, הל' ברכות פ"י הי"ג; פרי האדמה, שם; פתח הדביר, או"ח סי' רכו אות א. סיוע לשיטה אחרונה זו ניתן למצוא בשינוי לשון הראשונים שכתבו 'הרואה' ולא 'היוצא', ראה: הרוקח, הל' ברכות סי' שמב; רבנו ירוחם, נתיב יג ח"ב; אבודרהם, השער השמיני ברכות הראייה; חיי אדם, סי' סג סעי' ב. בעניין זה ראה גם: שו"ת ציץ אליעזר, ח"ב סי' כ אות א-ב. ההשלכה ההלכתית מדיוק זה היא השאלה האם יש לצאת מחוץ לעיר לברכת האילנות כלשון 'דנפיק', או שמא ניתן לכתחילה לברכה בגינתו בראיה בלבד ללא יציאה, ויתבאר להלן.
2. ראה: אורייתא, קובץ ו עמ' קנג, בשם הגר"ש דבליצקי, שאין צורך להחזיק את הענף בידו אלא להסתכל ולברך.
3. ברכות מג ע"ב; ראש השנה יא ע"א; רמב"ם הל' ברכות פ"י הי"ג; טור ושולחן ערוך, או"ח סי' רכו.
4. פתח הדביר, או"ח סי' רכו ס"ק ה; שו"ת מנחת יצחק, ח"י סי' טז; אורייתא, קובץ ו עמ' קנג, בשם הגר"ש דבליצקי; קובץ מבית לוי, קובץ ג ברכת האילנות אות ו עמ' טז.
5. בבבלי ברכות, מג ע"ב, הנוסח הוא 'אילנות טובות', וכן כתבו: מחזור ויטרי, סי' תקכט; הרוקח, הל' ברכות סי' שמב; רמב"ם, הל' ברכות פ"י הי"ג; טור ושולחן ערוך, או"ח סי' רכו. אולם על פי דברי הבבלי ברכות, מח ע"ב; ראש השנה, יא ע"א, אילן הוא לשון זכר, ולכן יש לגרוס 'אילנות טובים'. וכן כתב בסידור עבודת ישראל, אוצר התפילות עמ' 514; צלותא דאברהם, עמ' תר; עולת ראייה, עמ' שעט; סידור רינת ישראל, עמ' 120.
6. גרסת הבבלי (לעיל הערה 5) היא 'להתנאות בהן'; רש"י, ברכות מג ע"ב ד"ה להתנאות, פירש 'ליהנות'. נראה שדברי רש"י אלו שימשו את הטור והשו"ע ואת הפוסקים בעקבותיהם. אולם רש"י, ראש השנה יא ע"א ד"ה להתנאות, פירש 'להנות'; לשון הרמב"ם, הל' ברכות פ"י הי"ג: 'כדי ליהנות'; לשון הר"ד, פסקי הרי"ד ברכות מג ע"ב: 'להתעדן'.
7. יש להעיר על הנוסח שמופיע בטור ושולחן ערוך שמסיים 'ליהנות בהם' בלשון זכר, וזאת בניגוד לשיטתם שגרסו 'אילנות טובות' בלשון נקבה, וא"כ היה צריך לגרוס 'בהן'. אמנם, בדברי הבבלי והרמב"ם הנ"ל הנוסח הוא 'בהן', וצריך עיון. בשירותא דצלותא, עמ' תרא, הביא את דברי הרב ראובן מרגליות שביאר על פי האמור בתיו"ט, תמיד פ"ה מ"ד ד"ה בתוכו, שהביא את הכלל של רבי אברהם בן עזרא: 'כל שאין בו רוח חיים זכריהו ונקביהו', היינו שמשמש בשני לשונות, זכר ונקבה.
8. על הדיוקים בנוסח הברכה, ראה: יעקב לוינגר, הנוסח הקדום והראוי לברכת האילנות בבלובם, אוניברסיטת בר-אילן, דף שבו עמ' 804 פסח תש"ע - <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/pesah/evin.html>
9. פרי מגדים, אשל אברהם, סי' רכו.
10. על פי לשון הרי"ד, פסקי הרי"ד ברכות מג ע"ב והרמב"ם, הל' ברכות פ"י הי"ג; הלכות קטנות, ח"ב סי' כח; שו"ת לב חיים, ח"ב סי' מה; הלכות גדולות, הל' ברכות פ"ו ד"ה אמר רב יהודה; מורה באצבע, סי' ז סעי' קצח. וראה מה שכתבנו לעיל בהערה 1.
11. הלכות קטנות, ח"ב סי' כח; מורה באצבע, סי' ז סעי' קצח; כף החיים, סי' רכו אות ב; שו"ת אור לציון, ח"ג פ"ו שאלה א בהערה שם; שו"ת בצל החכמה, ח"ו סי' לו; שו"ת יין הטוב, או"ח סי' מה; הליכות שלמה, פסח פ"ב הע' 10; שו"ת ישא יוסף, או"ח ח"ב סי' נה, בשם הגר"ש אלישיב; תשובות והנהגות, ח"א סי' קצא.
12. פתח הדביר, סי' רכו אות א; הגדה של פסח לכן איש חי, הל' ברכת האילנות אות ט.
13. מבית לוי, קובץ ג ברכת האילנות אות ג עמ' טו; שו"ת רבבות אפרים, ח"ה סי' עז, שכן נהג הגר"מ פיינשטיין; שו"ת ישא יוסף, או"ח ח"ב סי' נה, בשם הגר"ש אלישיב.
14. הרב חיים פלאגי (שו"ת לב חיים, ח"ב סי' מה; מועד לכל חי, סי' א אות ז); שו"ת רב פעלים, ח"ג או"ח סי' ט; שו"ת בצל החכמה, ח"ו סי' לו; מבית לוי, קובץ ג ברכת האילנות אות ג עמ' טו; שו"ת ישא יוסף, או"ח ח"ב סי' נה אות ג, בשם הגר"ש אלישיב.
15. מבית לוי, קובץ ג ברכת האילנות אות ד עמ' טו; פרח מטה אהרון, הל' ברכת האילנות הל' כ; שו"ת ברכת יהודה, ח"ב סי' יא; הגר"ח קנייבסקי, הערות לספר מעשה חמד פ"ב סעי' ט-י; שו"ת ויאמר משה, ח"א סי' ה; פסקי תשובות, סי' רכו ס"ק

4. יש לברך על עצי פרי,¹⁶ ולא על אילני נוי וסרק,¹⁷ אולם מי שבירך על עץ העשוי לריח, לא יברך שוב על עצי פרי.¹⁸
5. אין לברך על עצים שיש איסור בהם או בפירותיהם, כגון: עץ המורכב כלאיים¹⁹ (כגון: אגס המורכב על חבוש), עצי ערלה,²⁰ או עצים שיש בהם איסורי אכילה (כגון: גידולי עבודה זרה, עצים בבית קברות, עצי גזל או עצים בהר הבית).²¹
6. מי שבירך על עצים אלו שיש איסור בהם או בפירותיהם, יצא ידי חובה ואין לו לברך שוב.²²
7. אין לברך על ענף התלוש מעץ, אע"פ שיש בו פריחה.²³

ג. זמן הברכה

1. עדיף לברך ברכת האילנות בחודש ניסן, בראייה הראשונה שבה רואה אילנות מלבליים.²⁴
2. אולם הנמצא במקום שבו לא יישארו פרחים על העצים בחודש ניסן, יכול להקדים ולברך ברכת האילנות כבר בחודש אדר.²⁵
3. מי שלא בירך בחודש ניסן יכול לברך לאחר מכן, כל זמן שיש פרחים על העצים.²⁶
4. הנוהגים על דרך הסוד מברכים בשם ומלכות רק אם הברכה נאמרת בחודש ניסן.²⁷

-
- ה; שו"ת עטרת פז, ח"ד או"ח סי' יא סעי' ו הערה יב. לעומת זאת, ראה: שו"ת ישא יוסף, או"ח ח"ב סי' נה אות ד, בשם הגר"ש אלישיב שראוי לא לברך על אילנות אלו.
16. ראה: שו"ת להורות נתן, ח"ה סי' ח, שאין לברך על עץ זכר שאינו עושה פרי.
 17. הלכות קטנות, ח"ב סי' כה; משנה ברורה, סי' רכו ס"ק ב; כף החיים, שם אות יא; הגדה של פסח לבן איש חי, הל' ברכת האילנות אות יא; מועד לכל חי, סי' א אות ט; שו"ת בצל החכמה, ח"ו סי' לו. בטעם הדבר, שאין לברך על עצי סרק אף שיש להם פריחה, ראה: עינים למשפט, ברכות מג ע"ב אות ו.
 18. שו"ת שבט הלוי, ח"ו סי' נג ס"ק ד. ראה: מור וקציעה סי' רכה, המתיר לברך ברכת האילנות על חידוש ציצים ופרחים הנאים במראה ואינם עשויים אלא לנוי ויופי, וכדרך שמברך על אילני דמלכלבי אע"ג שעדיין אינם ראויים לאכילה. וכיוון שכן, אם בירך על אילן סרק יצא ידי חובה.
 19. הלכות קטנות, ח"א סי' ס; שו"ת רב פעלים, ח"ב או"ח סי' לו; הגדה של פסח לבן איש חי, הל' ברכת האילנות אות יב; כף החיים, סי' רכו ס"ק יא.
 20. כף החיים, סי' רכו ס"ק יא. ראה בתשובתי 'ברכת האילנות בעצי ערלה', אמונת עתיד 147 עמוד 17 (מופיע גם בקישור - <https://www.toraland.org.il/135678>).
 21. ראה בהערה הבאה, שאמנם יש פוסקים שהתירו, אך מחמת שהוא ספק ברכות לא יברך על עצים כאלו.
 22. מחמת שיש המתירים לברך על עצים הנ"ל, ראה: שו"ת שאילת יעבץ, ח"א סי' סג, המתיר לברך על אילנות ופירות מורכבים; ויש שהתירו לברך על עץ בתוך ג' שנים שפירותיו אסורים באיסור ערלה, מטעמים שונים, כגון שעתיד הוא להוציא פירות שיהיו מותרים באכילה, לא נעשה בעץ מעשה איסור וכן ברכת האילנות היא על כללות הבריאה ולא על העץ המסוים שלפניו. ראה: שו"ת רב פעלים, ח"ג או"ח סי' ט; שו"ת דוב מישרים, ח"ג סי' ה; ביאור הלכה, סי' רכה ד"ה פרי; שו"ת נטע שורק, או"ח סי' ט; שו"ת מאור החיים, ח"א סי' ד אות ג; להורות נתן, מועדים ח"א עמ' כב אות א; שו"ת להורות נתן, ח"ה סי' יב; שו"ת משנת יוסף, ח"א סי' ס; שו"ת יגל יעקב, סי' יב ס"ק ב; שו"ת קב חיים, סי' כב; שו"ת חלקת יעקב, ח"א סי' נו. ראה: רע"א, הגהות לשו"ע או"ח סי' רכו, שהסתפק בכך והניח בצריך עיון.
 23. שו"ת התעוררות תשובה, ח"ב השמטה בתחילת הספר; שו"ת מאור החיים, ח"א סי' ד; שו"ת להורות נתן, ח"א סי' יא; שו"ת קב חיים, סי' כב; שו"ת ציץ אליעזר, ח"ב סי' כ אות ב.
 24. על שייכותה של ברכה זו דווקא לימי ניסן, ראה: מועד לכל חי, סי' א אות ט; החיד"א (ברכי יוסף, או"ח סי' רכו אות ב; מורה באצבע, סי' ז סעי' קצח). אולם ראה מה שכתב החיד"א בספרו פתח עינים, ראש השנה יא ע"א, שהכוונה לאו דווקא לימי ניסן.
 25. ערוך השולחן, או"ח סי' רכו סעי' א; שו"ת יין הטוב, או"ח סי' מג; אך ראה: שו"ת מנחת יצחק, ח"י סי' טז, כשיטות הסוברות שאין הכוונה דווקא לימי ניסן, אלא פעם אחת בשנה כשרואה אילנות מלבליים, ראה: ריטב"א, ראש השנה יא ע"א; רבנו ירוחם, תולדות אדם וחוה נתיב יג ח"ב; האשכול (אורבך), ח"א עמ' 68; צדה לדרך, מאמר ראשון בסוף כלל שלישי; משנה ברורה סי' רכו ס"ק א; אליה רבה, שם ס"ק א; חיי אדם, סי' סג סעי' ב; שו"ת בית היוצר, או"ח סי' יג; שו"ת השיב משה, או"ח סי' ח; שו"ת ישמח לב או"ח סי' יב; הגהות חתם סופר, או"ח סי' רכו, שהכוונה לתקופת ניסן. אולם, ראה: הלכות קטנות, ח"ב סי' כה, שאין לברך הרבה קודם ניסן, משמע שאסור לברך בחודש שבט. ראה עוד: שדי חמד, ח"ו מערכת ברכות סי' ב.
 26. משמעות דברי השו"ע, או"ח סי' רכו סעי' א; שדי חמד, ח"ו מערכת ברכות סי' ב; שו"ת הר צבי, או"ח ח"א סי' קיה; שו"ת בצל החכמה, ח"ו סי' לו; שו"ת יחיה דעת, ח"א סי' א; חוט שני, שבת ח"ב קובץ ענינים ברכות אות ט; ראה: שו"ת התעוררות תשובה, ח"ב השמטות בתחילת הספר; שדי חמד, אסיפת דינים מערכת ברכות סי' ב ד"ה ובספר, שכתבו שיש לברך גם בחודש אייר הנקרא 'זיו' מחמת 'דאית ביה זיוא לאילני'.
 27. כף החיים, או"ח סי' רכו אות א; ראה: שדי חמד, אסיפת דינים מערכת ברכות סי' ב אות א. אולם, כאמור זהו לנוהגים עפ"י הסוד, וכתב שו"ת יחיה דעת, ח"א סי' א, שגם המברך לאחר ימי ניסן יברך בשם ומלכות.

5. עדיף להימנע מלברך ברכת האילנות בשבת ויו"ט,²⁸ אבל אם מנהג אבותיו לברך בזמנים אלו, או שחושש שאם לא יברך בשבת יעבור חודש ניסן, או אם הזדמן לו לראות אילנות בשבת ולא יוכל לראותם ביום חול - יכול לברך גם אז.²⁹
6. ברכת האילנות נאמרת פעם אחת בשנה, וגם מי שרואה פריחה יפה יותר באילנות אחרים, אינו חוזר ומברך.³⁰
7. ניתן לברך ברכת האילנות אף בלילה לאור החשמל, כשמבחינן בפריחת האילן.³¹

ד. סדר הברכה

1. המהדרים מברכים ברכת האילנות בראש חודש ניסן בבוקר, מיד לאחר התפילה.³²
2. מן הראוי לברך ברכת האילנות בנוכחות שלושה אנשים,³³ ועדיף לברך במניין של עשרה אנשים.³⁴
3. יש להקפיד שבשעת הברכה לא יהיו בשדה או ברחוב ריח רע או צואה.³⁵
4. יש מהדרים ליטול ידיים,³⁶ ולומר מזמורי תהילים ותפילות לפני הברכה.³⁷
5. יש לומר את הברכה בעמידה,³⁸ בקול רם,³⁹ בשמחה ובכוונה גדולה.⁴⁰
6. לאחר הברכה יש מהדרים לתת צדקה לעילוי נשמת הנפטרים⁴¹ ולומר עוד מזמורי תהילים, תפילות⁴² וקדיש.⁴³

28. הגדה של פסח לבן איש חי, הל' ברכת האילנות אות ח; כף החיים, או"ח סי' רכו ס"ק ד; שו"ת משנת יוסף, ח"א סי' ס; מועד לכל חי, סי' א אות ט; קובץ מבית לוי, קובץ ג ברכת האילנות אות א עמ' טו. אולם, יש שהתירו לכתחילה, ראה: שו"ת שרגא המאיר, ח"ה סי' יג; שו"ת ישא יוסף, או"ח ח"ב סי' נה, בשם הגרי"ש אלישיב.
29. שו"ת לב חיים, ח"ב סי' מד; האדר"ת, נפש דוד עמ' רטו; שו"ת יין הטוב, או"ח סי' מה; שו"ת בצל החכמה, ח"ו סי' לו; שו"ת באר משה, ח"ג סי' מג; שם ח"ה סי' עט; שו"ת יחיה דעת, ח"א סי' ב; שו"ת ישא יוסף או"ח ח"ב סי' נה אות ה, בשם הגרי"ש אלישיב; שו"ת משנת יוסף ח"א סי' סא; שו"ת תשובות והנהגות, ח"א סי' קצא; אורחות רבינו, ח"ג עמ' רכד הליכות שלמה, פרק כג הערה 121.
30. שו"ע, או"ח סי' רכו סעי' א; אליה רבה, שם ס"ק ב; פרי מגדים, שם משבצות זהב; משנה ברורה, שם ס"ק ג; הגהות מיימוניות, הל' ברכות פ"י ה"ג אות ט.
31. שו"ת יין הטוב, סי' מה; שו"ת ציץ אליעזר, ח"ב סי' כ אות ו. אולם, ראה: שו"ת הר צבי, או"ח ח"א סי' קיח; שו"ת שאילת חמדת צבי, ח"א סי' יח; שו"ת רבבות אפרים, ח"ו סי' תנח.
32. לשון חכמים, ח"א סי' מב; מבית לוי, קובץ ג ברכת האילנות אות א עמ' טו, משום זריזים מקדימים למצוות, דין העדיף מהידור ברכה בצבור, מכיוון שמעלת הזריזות גדולה מרוב עם, ראה: מחזיק ברכה, סי' רכט ס"ק ד.
33. ככל מצווה שיש להשתדל לעשותה ברוב עם, ראה: חיי אדם, כלל סח סעי' יא - הובאו דבריו בביאור הלכה, סי' תכו ד"ה אלא, ששלושה אנשים מהווים רוב עם.
34. מועד לכל חי, סי' א אות ו; לשון חכמים, ח"א סי' מב; כף החיים, או"ח סי' רכו ס"ק ז, כדי שיאמרו קדיש לאחר הברכה.
35. ראה את פרטי הדין בשולחן ערוך, או"ח סי' עט; משנה ברורה, שם ס"ק ה.
36. פתח הדביר, סי' רכו אות ג.
37. הגדה של פסח לבן איש חי, הל' ברכת האילנות אות ג; כף החיים, סי' רכו ס"ק ח. מזמורי התהילים שיאמר קודם הם: 'מזמור לדוד' (תהילים כט), 'שיר המעלות בשוב' (תהילים קכו), 'הללויה הללו את ה' (תהילים קמח), בסידורי הספרדים מופיע לאחר פרקי התהילים: 'לשם יהוד... ויהי רצון מלפניך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו, שע"י ברכה זו שאברך יקיים בי מה שנאמר ראה ריח בני פריש שדה אשר ברכו ה', וימן לה האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורחב דגן ותירש, יעבדוך עמים וישתחוו לך לאמים הנה גביר לאחיד וישתחוו לך בני אמה ארץ ארץ ארור ומברכה ברוך. יהיו לרצון אקרי פי והקיון לבי לפניה ה' צורי וגאלי, ויהי נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו פוננה עלינו ומעשה ידינו פוננהו'.
38. ראה: שולחן ערוך, או"ח סי' ח סעי' א; סידור בית יעקב, עמ' 31.
39. כף החיים, או"ח סי' רכו ס"ק ח.
40. לשון חכמים, ח"א סי' מב; כף החיים, או"ח סי' רכו ס"ק ו; שם ס"ק ח. על הזהירות בברכה זו על כל ענייניה, ראה: אליה רבה, סי' רכו ס"ק א.
41. הגדה של פסח לבן איש חי, הל' ברכת האילנות אות ו, כתב שלא יפחות מד' פרוטות, ואילו כף החיים, או"ח סי' רכו ס"ק ז-ח, ומועד לכל חי, סי' א סעי' ו, כתבו שכל אחד לא יפחות מג' פרוטות.
42. מזמור 'שמחתי באמרים לי' (תהילים קכב), תפילת 'יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו שתרחם עלינו, ותעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו ושם נקיים מצוות הפרשת תרומות ומעשרות כתקונם, וגם כל המצוות התלויות בארץ כדין וכמשפטם בשמחה ובטוב לבב'.
43. לשון חכמים, ח"א סי' מב; כף החיים, או"ח סי' רכו ס"ק ז.